

December 25, 1962

**Memorandum of conversation, Mongolian Prime
Minister Yumjaagiin Tsendenbal and Chinese Prime
Minister Zhou Enlai**

Citation:

"Memorandum of conversation, Mongolian Prime Minister Yumjaagiin Tsendenbal and Chinese Prime Minister Zhou Enlai", December 25, 1962, Wilson Center Digital Archive, Mongolian Foreign Ministry archive: fond 5, dans 1, kh/n 283. Obtained by Sergey Radchenko. <https://wilson-center-digital-archive.dvincitest.com/document/134678>

Summary:

General discussion of Sino-Mongolian relations and cultural ties.

Original Language:

Mongolian

Contents:

Original Scan

PS 21; XH283

2/.

X

БНХАУ-ЫН ТӨРИЙН ЗӨВЛӨЛИЙН ЕРӨНХИЙ САЙД
НӨХӨР ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙД БНХАУ-ЫН САЙД НАРЫН
ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА НӨХӨР ЦЭДЭНБАЛ БАРААЛХА
САН ТУХАЙ ЯРИАНЫ ТЭМДЭГЛЭЛ

1962 оны 12 дугаар
сарын 25 -ны өдөр

Бээжин хот

1962 оны 12-р сарын 25-ны 17 цаг
30 минутанд Бүх Хятадын Ардын Их Хурлын
ордонд дарга Цэдэнбал Ерөнхий сайд Чжоу
Энь-лайд бараалхах үед манай талаас
байлцсан хүмүүс нь Сайд нарын Зөвлөлийн
орлогч дарга н.Жагварал, Гадаад Явдлын
Яамны сайд н.Шагдарсүрэн, мөн орлогч
сайд н.Сосорбарам, Элчин сайд Д.Цэвэгжин,
Ардын Их Хурлын депутат С.Батаа, Гадаад
Явдлын Яамны I-р хэлтсийн эрхлэгч Чимэд-
дорж нар байлцав.

Хятадын талаас БНХАУ-ын Төрийн Зөв-
лөлийн Ерөнхий сайдын орлогч Хэ Лун,
Ли Шян-нянь, мөн орлогч бөгөөд Гадаад
Явдлын Яамны сайд Чэнь И, Гадаад Явдлын
Яамны орлогч сайд Цэн Лин-фэй, Гадаад
Явдлын Яамны Азийн 2-р хэлтсийн дарга
Чжоу Чю-е нар байлцав.

БНХАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн дарга
Ю.Цэдэнбал БНХАУ-ын Төрийн Зөвлөлийн
Ерөнхий сайд Чжоу Энь-лай нарын ярианы
үндсийг тэмдэглэх нь:

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Ерөнхий сайд таны урилгаар зочлон ирсэн
завшаанд өөрийн Засгийн Газрын нэрийн
өмнөөс болон хувьсаа халуун талархлыг
ерөнхий сайд танд илэрхийлье. Хилийн
тухай манай хоёр улсын засгийн газрын
телеелегчдийн ажил амжилттай дуусчээ.
Ийнхүү хилийн тухай гэрээ байгуулах
ажлыг бэлтгэжээ. Энэ нь манай хоёр улсын

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

ах дүүгийн найрамдлыг зузаатгахад ихээхэн ач холбогдолтой үйл явдал боллоо.

Тиймээ. Чухам үйл явдал боллоо гэж бид үзэж байна.

ЦЭДЭНБАЛ:

Одоогоос 2 жилийн өмнө Еренхий сайд Та манай улсад морилон очиж, найрамдал ба харилцан туслалцах гэрээ байгуулсан нь их ач холбогдолтой болж билээ. Одоо хилийн тухай байгуулах гэж байгаа гэрээ бол манай хоёр улсын хооронд болон социалист лагерийн найрамдалт харилцаанд чухал ач холбогдолтой зүйл юм.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Намайг 2 жилийн өмнө н.Чэнь И-гийн хамт монголд очиход Та нэхэд туйлын халуун дотноор хүлээж авсныг бид одоо хүртэл дурсан санаж, талархан ярилцсаар байдаг юм.

ЦЭДЭНБАЛ:

Манай их хөрш хятадын ард түмний хувьсгалт тэмцэл ялж, БНХАУ байгуулагдснаас хойш манай хоёр орны найрамдалт харилцаа хөгжиж чухал ач холбогдолтой үйл явдлуудаар их болов. Энэ нь нийт ард түмний эв найрамдлыг зузаатган бэхжүүлэх хэрэгт тус дөхөм болох ач холбогдолтой хэрэг юм.

Би хувьдаа танай оронд 4 дэх удаагаа зочлон ирж байна. 1952 онд ирээд эдийн засаг, соёлын талаар манай хоёр орон хамтран ажиллах хэлэлцээр байгуулагдсан.

1959 онд Вьетнам зэрэг Азийн орноор аялах замдаа дайрч зочилсон. Дараа нь БНХАУ-ыг тунхагласны 10 жилийн ой

2-
9

3.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

ЦЭДЭНБАЛ:

болон манай нөхдийг Та бүгдээс элэгсэг дотноор угтан авч байгаа явдалд чин сэтгэлийн баяр талархлаа дахин хүргэе. Ийм их үйл явдал болох гэж байгаа үед Таныг еерийн биеэр зочлон ирж байхад бид заавал халуун дотноор угтах ёстой. 1959 онд БНХАУ-ын тунхагласны 10 жилийн ойн баярт оролцохдоо танай их хөгжилтэй нилээд тодорхой танилцаж билээ. Түүнээс хойш ч гэсэн шинэ их хөгжлийн еөрчлөлт гарчээ. Энэ нь ёстой Шинь хуа /шинэ хөгжил/ юм.

Манай монгол үгэнд ч шинэ гэдэг үг байдаг юм.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Манай хоёр улс бол айл хөрш орон мөн. Дээр үеэс уламжлалт харилцаатай байсан учраас зарим үг адил байдаг тал бий. Ер нь соёлын талаар харилцаатай улсуудад тийм адил үг зөндөө байдаг.

БНМАУ байгуулагдсанаас хойш Зөвлөлт Холбоот Улстай өргөн харилцаатай байсан учраас Зөвлөлтийн туршлагаас суралцаж бас танай улс шинэ үсгийг хэрэглэх болсон нь Зөвлөлтийн шинжлэх ухаан техникийн олон шинэ үгүүд монгол хэлэнд нэвтэрсэн байхаа. Манай Өвөр монголд хуучин бичгээ хэрэглэсээр байгаа юм. Мөн түүнчлэн Өвөр монголд зарим нэр томъёог хятадаас олныг хэрэглэх болжээ. Ар Өвөр монголын хэлэнд харилцан ойлгохгүй зүйл нилээд гарч байгаа байхаа. Монголчууд хэлээ ойлголцоход саад болохоор юмгүй. Манай хуучин бичиг хэдэн

ЦЭДЭНБАЛ:

3-

3.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

ЦЭДЭНБАЛ:

болон манай нөхдийг Та бүгдээс элэгсэг дотноор угтан авч байгаа явдалд чин сэтгэлийн баяр талархлаа дахин хүргэе. Ийм их үйл явдал болох гэж байгаа үед Таныг еерийн биеэр зочлон ирж байхад бид заавал халуун дотноор угтах ёстой. 1959 онд БНХАУ-ын тунхагласны 10 жилийн ойн баярт оролцохдоо танай их хөгжилтэй нилээд тодорхой танилцаж билээ. Түүнээс хойш ч гэсэн шинэ их хөгжлийн еөрчлөлт гарчээ. Энэ нь ёстой Шинь хуа /шинэ хөгжил/ юм.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Манай монгол үгэнд ч шинэ гэдэг үг байдаг юм. Манай хоёр улс бол айл хөрш орон мөн. Дээр үеэс уламжлалт харилцаатай байсан учраас зарим үг адил байдаг тал бий. Ер нь соёлын талаар харилцаатай улсуудад тийм адил үг зөндөө байдаг.

ЦЭДЭНБАЛ:

БНМАУ байгуулагдсанаас хойш Зөвлөлт Холбоот Улстай өргөн харилцаатай байсан учраас Зөвлөлтийн туршлагаас суралцаж бас танай улс шинэ үсгийг хэрэглэх болсон нь Зөвлөлтийн шинжлэх ухаан техникийн олон шинэ үгүүд монгол хэлэнд нэвтэрсэн байгаа. Манай Өвөр монголд хуучин бичгээ хэрэглэсээр байгаа юм. Мөн түүнчлэн Өвөр монголд зарим нэр томъёог хятадаас олныг хэрэглэх болжээ. Ар Өвөр монголын хэлэнд харилцан ойлгохгүй зүйл нилээд гарч байгаа байгаа. Монголчууд хэлээ ойлголцоход саад болохоор юмгүй. Манай хуучин бичиг хэдэн зуун жил болохдоо еерийн үүргийг гүйцэтгэсэн билээ. Гэдү хуучин бичиг маань

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

одоогийн хөгжлөөс хоцрогджээ. Тийм учраас манай улс хуучин үсгийг халж, шинэ үсгийг хэрэглэх болсон юм.

Шинэ үсгийг хэрэглэсэн боловч монголын хэл хэвээрээ үлдсэн ажээ. Харин агуулгын хувьд зарим шинэ зүйлээр баяжиж өөрчлөлт гарсан бизээ.

ЦЭДЭНБАЛ:

Одоо бол коммунизмд шилжин орох замаар хөгжил ахиж байна. Улс түмэн нэг нь нөгөөгийн хэлнээс зарим үгийг хэрэглэж хэлээ хөгжүүлэн баяжуулах замаар эцэстээ дэлхий нийтийн нэг хэлтэй болоход ойртох юм.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Аль ч улсын хэлнээс айшигтайг авч коммунизмын үеийн шинэ соёлыг бүрэлдүүлэхэд нилээд удаан хугацаа хэрэгтэй юмдаа. Бид хятадын дөрвөлжин үсгийг латинаар тэмдэглэх бодлоготой. Гэвч энэ бэрхшээлтэй асуудал юм.

Ю.ЦЭДЭНБАЛ:

Танай төв хэвлэл "Жэньминьжибао" сонинны нэрийн дөрвөлжин үсгийн доогуур латин үсгээр бичжээ.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

"Жэньминьжибао" гэдэг нэр хэдэн үг болохыг тайлбарлан хэлээд монголоор "Ард түмэн" гэдэг чинь нэг үг үү, хоёр үг үү? гэж асуув.

ЦЭДЭНБАЛ:

"Ард түмэн" гэдэг үг хоёр үг болохыг тайлбарлаж яриад, танай улс ирээдүйд латин үсгийг хэрэглэх үү? гэхэд

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Одоогийн байдлаар латин үсэгт шилжихэд хэцүү байна. Энэ тухай гүйцэд шийдвэрлэсэн зүйлгүй. Судалж боловсруулж байна. Ер нь их хугацаа шаардагдана. Алсдаа чухам ямар амжилт гаргахыг судалж мэдээгүй байна.

49

5.

Хятадын дөрвөлжин үсгийг дөрвөн улс хэрэглэж байсан юм. Үүнээс Вьетнам латин үсгээр сольсон, Солонгос дөрвөлжин үсгийг нилээд өөрчилж аялгууг тэмдэглэх өвөрмөц үсэгтэй болсон, Япон өвөрмөц үсгээ дөрвөлжин үсэгтэй хольж хэрэглэсээр байна. Манай хятад латин үсгийг хэрэглэх асуудлыг судлан туршиж байна. Гэвч бид хятад үсгээ орхих гээгүй юм. Хугацаа их хэрэгтэй, латин

үсгийг албадлагаар хэрэглэж болохгүй нь мэдээжийн хэргээ. Ер нь дэлхийн хэлийг нэг болгоно гэхэд хэцүү юм.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Дэлхийн нэг хэлтэй болно гэдэг маань холын ирээдүйн хэрэг юм. Хятад үсэг тэмдгээр бичдэг болохоор аргагүй төвөгтэй хэцүү юм даа. Удаан жил замшсан энэ үсгийг өөрчлөхөд аргагүй удаан хугацаа хэрэгтэй байхаа.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Тиймээ. Манай үсэг хэдэн мянган жилийн түүхтэй, танай улс шинэ үсэг хэрэглэсний ачаар хүмүүсийг бичигт сургах ба ерөнхий боловсролын хувьд түргэн хөгжиж байгаа бололтой.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Манай хуучин үсэг хөгжлөөс хоцрогдсон учир өөрчлөх хэрэгтэй болсон юм. Одоо 8-45 насны хүмүүс ялангуяа залуу үеийнхэн цөм бичиг мэднэ. Харин өвгөд хөгшидийн дотор бичиг мэдэхгүй хүмүүс бий. Тэднийг бичигт албадан сургах шаардлагагүй гэж үздэг.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Тиймээ. Танай улсын хүн амыг үндсэндээ бичиг үсэг мэдэх болсон гэж үзэх хэрэгтэй. Манай дөрвөлжин бичиг хэцүү болохоор соёл боловсролын хөгжилд саадтай

— JK —
6.

тал байдаг юм. Ялангуяа ерөнхий боловсролын талаар бид бусдаас хожимдож явна.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Жишээ нь, хоёр мянган жилийн өмнө "аяга" гэдэг үгийг тэмдэглэж байсан үсэг одоо өөрчлөгдсөн тал бий юу?

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Өөрчлөлт их гарсаан. Тэхдээ зарим юмны нэр хуучин тэмдэглэгдсэн хэвээрээ л байна.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Хятад хэлэнд бичгийн ба ярианы хооронд ялгаа хир их вэ?

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Бичгийн ба ярианы хэлний хооронд зөрөө багавтар бий. Харин олон муж нутгуудын хооронд хэл яриа, аялгууны ялгавар их бий. Одоо энгийн ярианы хэлийг багачууд залуучууд бүр ч цэвэр сайнаар ярих болж байна. Үүнд Хэбэй мужийн хэлийг гол болгоход анхаарч байна.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Хятадын муж нутгуудын хооронд харилцаа өргөжиж, соёл хөгжиж нэг хэлэнд нэгдэх чиглэлтэй болж байгаа нь ирээдүйд дэлхийн соёл улам хөгжиж бас л нэг хэлтэй болохын тодорхой жишээ болж байна. Коммунизм бол эдийн засгийн байгуулалтын талаар түргэн бүрэлдэх шинжтэй боловч харин дэлхийн нэгдсэн соёлын талаар нилээд удах төлөвтэй.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Ер нь соёлын хөгжил бол эдийн засгийн хөгжлийн хойноос явдаг жимтэй.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Улсууд харилцан бие биеэсээ давшилттай шинэ зүйл тэргүүний туршлагаас цуцалтгүй суралцах замаар хөгжил ухралтгүй явагдах ёстой.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Одоогийн тусгаар тогтносон улс үндэстэн өөрсдийн өвөрмөц онцлог байдлаар хөгжлөө ахиулах ёстой. Манай социалист

78-

7.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

улсууд харилцан тусдах, хамтран ажиллах журмаар еерийнхөө улсын онцлог байдалд тохируулан цааш хөгжих ёстой.

Тийм ээ. Тусгаар тогтносон улсууд найрамдлаа улам бэхжүүлж, харилцаагаа сайжруулан энэ үндсэн дээр хөгжлөө түргэтгэх ёстой.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Манай хоёр засгийн газрын төлөөлөгчид хилийн асуудлаар хэлэлцээгээ амжилттай хийжээ. Манай Гадаад Явдлын Яамны орлогч сайд тэргүүтэй төлөөлөгчдийг Улаанбаатарт байхад нь Монголын Засгийн Газар, Гадаад Явдлын Яам ажилд нь их тусалсанд талархлаа дахин илэрхийлье.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Танай төлөөлөгчид идэвхтэй сайн ажиллах асуудлыг харилцан ойлгоход дөхөмийг үзүүлсэн билээ. Бас манай төлөөлөгчдийг Бээжинд ажиллахад нь танай Засгийн Газар, Гадаад Явдлын Яам их анхаарал тавьж тусалсан явдалд талархлаа илэрхийлье.

ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ:

Танай төлөөлөгчдийг элэгсэг дотноор хүлээн авах нь манай үүрэг юм. Манай төлөөлөгчид Улаанбаатарт 40 шахам хоносон байхад харин танай төлөөлөгчид манайд ирээд тэдний л удаагүй шүү дээ: Нөхөр Цэдэнбал Та манай төлөөлөгчдийг биеэрээ хүлээн авч уулзсан нь тэдний ажилд чухал тусыг хүргэжээ.

Ю. ЦЭДЭНБАЛ:

Бид ах дүү хөрш орныхоо төлөөлөгчдийг элэгсэг дотноор хүлээн авч ажилд нь туслах нь манай үүрэг билээ.

Гэх зэргээр харилцан ярилцаж уулзалтыг дуусгав. Нөхөр Чжоу Энь-лай хамтарч зургаа авахуулахыг урив.